

Begrazing en Broedvogels': Een gelukkig huwelijk?

TIMO VAN DER NIET

Ook het duingebied ontkwam er niet aan: de discussie in de jaren tachtig om begrazing in te zetten als acuut medicijn tegen allerlei symptomen die erop wezen dat de natuur ziek was. Het is echter nog maar de vraag of alle aspecten van de natuur gebaat zijn bij deze maatregel. Duinwaterbedrijf Zuid-Holland, de beheerder van Meijndel onderzoekt de invloed van begrazing op verschillende aspecten van de natuur. In dit artikel wordt nader ingegaan op de gevolgen van de introductie van paarden en runderen op het aantal soorten broedvogels en het aantal broedgevallen per soort.

Eigenlijk is begrazing in Meijndel niets nieuws. Al in vroeger eeuwen liet men schaapskuddes in het duin en op de strandwallen grazen. Om verschillende redenen verdween het vee echter uit het duin. Mede daardoor groeide het duin dicht met grassen, struweel en bos. Ook luchtverontreiniging, virusziekten bij het konijn en aanplant van helm, struiken en bomen hebben daaraan bijgedragen. Dynamische processen zoals verstuiwing kregen geen kans meer. Om de natuur een handje te helpen is rond 1980 besloten stuifkuilen niet meer vast te leggen. En in 1990 was het dan zover: het noordelijk gedeelte van Meijndel zou door paarden en koeien begraasd worden. Het vee werd in staat geacht de aanwezigheid van grassoorten te minimaliseren. Bovendien zou het, onder andere door vertrap-

Voor de kneu hoeft al dat gegraas niet, want die ging achteruit in gebieden waar begrazing plaatsvond (foto: Frits van Daalen).

ping, de dynamiek, die zo kenmerkend wordt geacht voor de duinen (..blanke top der duinen...), weer op gang helpen.

Onderzoek invloed begrazing

Het zou onverstandig zijn geweest om lukraak paarden en koeien in Meijndel te introduceren zonder vooraf na te denken wat de gevolgen zouden zijn. Daarom is een verkennend onderzoek verricht naar de mogelijke gevolgen van begrazing. Bovendien wordt iedere vijf jaar per natuuraspect geëvalueerd in welke mate de doelen van de begrazing zijn bereikt. Het blijkt dat begrazing, behalve op de begroeiing en de dynamiek, ook invloed heeft op vele andere natuuraspecten. Wat de invloed precies is hangt af van de veesoort. In Meijndel wordt onderzoek gedaan naar de gevolgen voor de vegetatie- en landschapsstructuur, maar ook naar kleine zoogdieren, dagvlinders, zandhagedis, rode bosmieren, menselijke beleving, veekundige aspecten en uiteraard ook broedvogels. Want wie aan Meijndel denkt, denkt aan broedvogels. En dat is ook niet zo gek want het duingebied staat op de zesde plaats van de meest vogelsoortrijke gebieden van Nederland!

De vlaamse gaai is een van de broedvogels die zich beter in een begraasd gebied thuisvoelde, dan in een onbegraasd gebied (foto: Hans Schouten).

De doelstelling, van begrazing voor het natuur-aspect broedvogels, is dat meer vogelsoorten in het gebied een kans maken om te broeden als er begraasd wordt. Vogelsoorten zijn gebonden aan vegetatiestructuren, zoals grasland, loofbos, moeras en rietkragen, laag tot middelhoog struweel maar ook mozaïek (een mix van structuren) in verschillende patronen. Als er weinig verschillende vegetatiestructuren in een gebied aanwezig zijn, is het aantal vogelsoorten dat er voor kan komen laag. Begrazing heeft gezorgd voor een grotere diversiteit aan vegetatiestructuren. De verwachting is dan ook dat de begrazing leidt tot een toename van het aantal broedende soorten. De waarnemers van de Vogelwerkgroep Meijndel kregen echter de indruk dat de aantalsontwikkeling van de broedvogels in het begraasde gebied van Meijndel minder positief verliep. Over het algemeen is er weinig cijfermatige onderbouwing voor uitspraken over de invloed van begrazing op broedvogels. Onlangs is het rapport verschenen van de tweede vijfjaarlijkse deelevaluatie, waarin onder andere de resultaten van het broedvogelonderzoek in Meijndel aan de orde komen. Omdat dit onderzoek wel een cijfermatige onderbouwing heeft opgeleverd is het redelijk uniek in wetenschappelijk Nederland. Het brengt bovendien het heersende positivisme over de relatie tussen begrazing en het aantal broedvogels terug een realistischer visie.

Broedvogelonderzoek

De ontwikkeling van het aantal broedvogels in een begraasd en onbegraasd gebied in Meijndel zijn met elkaar vergeleken. Hierbij is vooral gelet op statistisch significante verschillen. Niet alleen het aantal soorten, maar ook het aantal broedgevallen per soort werd hierbij gevolgd. Soorten die in te lage aantallen voor-

Echt enthousiast van grazers zal een staartmees niet worden (foto: Henk Harmsen).

kwamen, konden niet in de analyse worden betrokken. De soorten die wel geanalyseerd zijn,

Tabel 1. De 35 soorten die tijdens het onderzoek betrokken zijn in de analyses

Bosrietzanger	Kauw	Staartmees
Braamsluiper	Kleine karekiet	Tafeleend
Dodaars	Kneu	Tjiftjaf
Ekster	Koolmees	Tuinfluitier
Fazant	Krakeend	Vlaamse gaai
Fitis	Kuifeend	Waterhoen
Fuut	Meerkoet	Wilde eend
Gekraagde roodstaart	Merel	Winterkoning
Goudvink	Nachtegaal	Zomertortel
Grasmus	Pimpelmees	Zwarte kraai
Heggemus	Rietgors	Zwartkop
Houtduif	Roodborst	

staan weergegeven in tabel 1.

Helaas bleken de beschikbare gegevens het niet toe te laten om een causaal verband te leggen tussen begrazing en geconstateerde verschillen in aantallen soorten. In sommige gevallen is het wel aannemelijk dat begrazing te maken heeft met de verschillen. In tegenstelling tot de verwachting lijkt het aantal soorten te dalen door de begrazing.

Invloed op broedvogels minder positief dan verwacht

De aantallen broedgevallen per soort gaven meer informatie. Vijf soorten ontwikkelden zich in het begraasde gebied tussen 1991 en 1999 significant beter dan in het onbegraasde gebied. Dit waren: ekster, kauw, houtduif, vlaamse gaai en wilde eend. Vier soorten ontwikkelden zich in het begraasde gebied tussen 1991 en 1999 significant slechter dan in het onbegraasde gebied. Het gaat hierbij om: kleine karekiet, kneu, nachtegaal en fitis.

Om de resultaten goed te kunnen interpreteren is ook gekeken naar soorten waarvoor het verschil in aantalsontwikkeling tussen het begraasde en onbegraasde gebied niet significant was. Het is gevaarlijk om op basis daarvan harde conclusies te trekken. Daarvoor blijven significante verschillen noodzakelijk. Om echter grote lijnen te ontdekken kan het weldegelijk handig zijn om het totaalplaatje te bekijken. Bij nadere beschouwing bleek nu dat al de opportunistische soorten – behalve bijvoorbeeld de kauw ook de zwarte kraai – zich onder de soorten bevonden die zich in het begraasde gebied beter ontwikkelden dan in het onbegraasde gebied. Zo bleken op hun beurt vooral rietvogels (behalve kleine karekiet ook bosrietzanger en rietgors), bodembroeders (naast kneu, fitis en nachtegaal ook grasmus, fazant en tjiftjaf) en trekvogels (onder andere fitis) zich na het instellen van de begrazing in het begraasde gebied slechter te

Kraaien varen wel als broedvogel in begraasde gebieden omdat begrazing meer voedsel oplevert (foto: Henk Harmsen).

ontwikkelen dan in het onbegraasde gebied. Uit deze gegevens zijn mogelijke verklaringen afgeleid. Het is aannemelijk dat het leefgebied van rietvogels wordt verkleind, doordat het vee het riet opveet. De nachtegaal en andere bodembroeders zijn voor het broeden en/of voedsel zoeken afhankelijk van ondergroei onder de struwelen zoals brandnetels. Doordat het vee deze ondergroei aantast wordt ook het leefgebied van deze soorten waarschijnlijk beperkt. Voor de relatieve achteruitgang van de trekvogels is het wat ingewikkelder om een verklaring te vinden. Mogelijk is het begrazingsgebied voor deze soorten minder optimaal om te kunnen overleven en zoveel mogelijk gezonde nakomelingen voort te brengen. Aangezien een trekvogel in sterkere mate dan een standvogel ieder jaar weer een gebied 'voor het uitkiezen heeft', zou het kunnen dat een optimaler broedgebied gekozen wordt dat in dit geval deel uitmaakt van het onbegraasde gebied. Wat de vooruitgang van de kraaiachtigen betreft kan

gedacht worden aan een verbeterde voedselsituatie in het begraasde gebied waar deze soorten als opportunisten als geen ander van kunnen profiteren. De nieuwe voedselbron zou dan de mest van het vee kunnen zijn. Maar ook allerlei organismen die zich in de buurt van of op deze mest bevinden. De positieve invloed van begrazing op het aantal broedgevallen van de algemenere soorten en de negatieve invloed op de minder algemene soorten, die bovendien iets kenmerkender zijn voor de duinen, kan als ongewenst worden beschouwd.

Relativering

Bij de conclusie dat de invloed van begrazing op broedvogels minder positief is dan verwacht kunnen enkele kanttekeningen worden geplaatst. Vogels worden niet alleen door begrazing beïnvloed maar ook door vele andere factoren binnen een gebied als Meijndel. Bovendien zijn de soorten waarvan verwacht mag worden dat zij het meest profiteren van begrazing, karakteristieke open duinsoorten als Tapuit en Veldleeuwerik, niet in de analyse betrokken. Zij kwamen in zulke lage aantallen voor dat het niet mogelijk bleek statistisch verantwoorde uitspraken over de aantalsontwikkeling van deze soorten te doen. Tenslotte is iedere begrazingsvorm uniek te noemen waardoor de resultaten van dit onderzoek niet zonder meer toegepast mogen worden op andere gebieden die begraasd worden.

Een nieuw geluid?

Toch kunnen de resultaten van dit onderzoek ook weer niet zomaar terzijde worden geschoven. De tijd is rijp om de beheersmaatregel eerlijk op waarde te schatten en niet alleen te focussen op eventuele positieve effecten. Begrazing mag dan weliswaar over het algemeen een gunstig effect hebben op de ontwikkeling van de vegetatie, maar grazers en broedvogels lijken géén vrienden voor het leven!

Dankwoord:

Mijn uitdrukkelijke dank gaat uit naar de vrijwilligers van de Vogelwerkgroep Meijndel zonder wiens inspanningen het onderzoek niet mogelijk was geweest. In het bijzonder geldt dit haar voorzitter, dr. W. Calame. Tevens bedank ik H. Lucas voor zijn bijdrage.

IR. T. VAN DER NIET HEEFT ALS ONDERDEEL VAN DE STUDIE BIOLOGIE TE WAGENINGEN STAGE GELOPEN BIJ HET DUINWATERBEDRIJF ZUID-HOLLAND. TIJDENS DEZE STAGE IS BOVENGENOEMD ONDERZOEK UITGEVOERD.

Grazende paarden in Meijndel (foto: Albert Salman).

